

ПРОФЕСІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В умовах Європейської інтеграції гостро постає питання про професійну підготовку педагогічних кадрів. Так, посилення гуманітарної спрямованості в цьому контексті пов'язане з проблемою зміцнення контактів і розширення професійних зв'язків між представниками державних і громадських організацій України та Заходу. В межах цих тенденцій постає доцільним питання конкурентоспроможності вітчизняних спеціалістів на міжнародному ринку праці.

На нашу думку, одним з необхідних напрямків у досягненні педагогами достатньо високого рівня професіоналізму в контексті Європейського простору є формування менталітету майбутніх вчителів.

Даною проблемою займалися С.В. Богуславський, Б.С. Гершунський, Г.Г. Гранатов, О.Б. Зайцев, Т.Ю. Коршунова, М.І. Махмутов, В.І. Пищик, З.С. Руженська, В.А. Сонін та інші.

Категорія „менталітету” знайшла своє відображення в роботах філософів, істориків, культурологів, соціологів, психологів і педагогів. У кожній з галузей гуманітарного знання є свій „образ” менталітету. Тому, щоби скласти загальне уявлення про сутність і структуру цього поняття, необхідно розглядати його як багатоаспектне явище.

Філософи визначають менталітет як духовний інваріант буття, фундаментальний шар свідомості, який обумовлений культурою і зумовлює досвід і поведінку особистості і соціальної спільності. Тут цей феномен розкриває специфіку індивідуальної та суспільної

свідомості, механізми і зміст пізнавальних питань, особливості світосприйняття людиною і природи поведінкових стереотипів у світі культури. В галузі культурології сутність менталітету характеризується як сукупність розумових звичок, вірувань, психічних установок, які є характерними для будь – якої спільноти або людей, стан розуму, сукупність манер поведінки, склад мислення, думки про будь – що, моральних установок. Як соціально – історичний феномен менталітет знаходить свою інтерпретацію в працях французької Школи „Анналів” культурологів та істориків (Л. Февр, М. Блок) і визначається в сукупності способів і змісті мислення та сприйняття, який є характерним для певного колективу в певний час. У соціології звертається увага на соціокультурні особливості і ціннісні орієнтації різних соціальних спільнот.

Проте, раніше розробку проблеми менталітету було розпочато в галузі психології. Тут даний феномен розглядається у значенні форми мислення, який є притаманний окремій людині або групі людей. В основі цього контексту лежать психологічні категорії: розум, образ думок, характер міркувань, розумові здібності. Все це відображує якість розумової діяльності індивідуального або колективного суб'єкту. В них менталітет виступає знаряддям рефлексії, спрямованої на ті чи інші реалії навколишнього середовища.

Педагоги визначають професійний менталітет учителя як інтеграційну характеристику особистості, що відображає системно специфічні особливості психічного складу і світогляду особистостей, які належать

до педагогічної професії [1, 5]. Інтерпретація даного твердження полягає в наступному. Здійснення педагогічної діяльності передбачає надбання вчителем певних психічних якостей і їх розвиток у процесі виконання професійних обов'язків і дій.

Є.А. Клімов наполягає на особливому психічному типі людей, які обирають професійно педагогічну діяльність. При цьому виділяє професійний менталітет вчителя як специфічне комплексне утворення, що надає педагогічній професії особливий соціальний статус (соціономічний тип). У своїх дослідженнях цього феномена він рекомендує спиратися на збудливі сили професійного вибору, оцінку характеристик престижності професійно – педагогічної діяльності, аналіз професійних і особистісних рис учителя, його рефлексію на свою діяльність, а також рефлексію суспільства на статус учительства.

Дехто з дослідників дотримується думки, що професійний менталітет – це система репрезентативних для даної професійної спільноти засобів сприйняття професії і поведінки себе в професійній діяльності, обумовлена стійкими психічними особливостями і взаємодіями із зовнішнім середовищем [4]. Тобто вчитель проявляє себе у педагогічній діяльності відповідно до психічних засобів, які необхідні для реалізації себе у професійному аспекті.

Проведений міждисциплінарний аналіз визначень щодо природи і компонентів, які складають структуру даного феномена дозволяють нам дати більш конкретне та чітке формулювання в галузі педагогіки. На нашу думку, професійний менталітет учителя – це цілісне утворення особистості, що характеризується

сукупністю педагогічного мислення, розвиненою професійною самосвідомістю і професійною культурою майбутнього вчителя та спрямоване на безперервне самовдосконалення педагога для здійснення продуктивної професійної діяльності.

Наше твердження ґрунтується на наступному. Педагогічна самосвідомість (усвідомлення педагогом свого професійного і педагогічного рівня підготовленості до навчання, а в подальшому і діяльності) є основним чинником розвитку особистості вчителя і його професійного зростання, важливим шляхом залучення до загальнокультурних і наукових педагогічних знань. Самосвідомість учителя в контексті професійного менталітету виражається у надбанні досвіду співвідношення суспільних цілей вибору сфери діяльності зі своїм ідеалами, уявленнями про цінності, якостями характеру, здібностями у досягненні реальних можливостей, здібностями передбачити результат свого професійного самовизначення, отримувати задоволення від будь якого виду своєї роботи. Професійна освіта багато в чому залежить від того, як буде розвинена педагогічна самосвідомість кожного вчителя, а також від його здатності осмислено застосовувати на практиці теоретичні знання, вільно і свідомо орієнтуватись у складних педагогічних ситуаціях, усвідомлено володіти різноманітними педагогічними технологіями. Останнє положення логічно підводить нас до того, що існує тісна взаємодія самосвідомості вчителя з його професійним мисленням. Для вирішення специфічних професійних завдань педагог повинен оволодіти цією категорією. Різноманітність форм і методів педагогічної діяльності

обумовлює прояв різних форм мислення і особливих видів та рівнів розвитку педагогічної свідомості. Будучи відображеною й оформленою як система логічних і психологічних понять, педагогічна діяльність, з одного боку, зачіпає форми мислення, а з іншого – феномени свідомості, пов'язані із світом відчуття індивіда, сприйняття, емоцій, волі і мотивів. Розмежування педагогічної свідомості й педагогічного мислення доцільно почати з аналізу розвитку останнього. Педагогічне мислення є діяльним щодо осмислення педагогічних явищ. Це є активний процес віддзеркалення об'єктивного світу у формі понять, думок, висновків. На думку багатьох науковців, мисленню вчителя повинні бути властиві самостійність думок, оригінальність, систематичність, точність, глибина, критичне ставлення до своєї роботи, винахідливість, кмітливість, винахідливість, інтуїція та розсудливість.

Вочевидь, що разом з ознаками, які характеризують педагогічне мислення, можна помітити і ознаки педагогічної свідомості. Особливо яскраво це виявляється тоді, коли ми торкаємось інтелектуальних питань, які відображують природу менталітету: загальну допитливість, інтерес до людей, інтерес до об'єктивного світу і до суспільних явищ. Все це демонструється у дослідженні педагогічної діяльності, в якій постійно актуалізуються уява і творчість вчителя, що виявляються в здатності відновлювати неповні враження і уявлення, у винаході нових методів навчання, у комбінаторних здібностях (вигадкування ігор і комбінацій слів), в естетичних почуттях та сприйнятті краси. Так, наприклад, Н. У. Кузьміна, визначила мислення вчителя як практичне, спрямоване на рішення переважно прикладних задач. Вона

вважає, що для мислення вчителя характерні всі особливості, властиві практичному мисленню, а саме розрахунок і вміння виділяти основні ланки в діяльності, уміння передбачати і швидко знаходити нові рішення, порівнювати їх із засобами, які є в розпорядженні вчителя. Як бачимо, педагогічна самосвідомість і мислення вчителя різні категорії, але пов'язані між собою функцією пізнання. Ці компоненти менталітету вчителя можна віднести до когнітивного аспекту, їх роль в структурі цього явища полягає у розумовій спрямованості особистості педагога та рішенні професійних завдань.

Наступний компонент професійного менталітету вчителя – педагогічна культура вона віддзеркалює вимоги суспільства до культурного рівня людей, зайнятих діяльністю в сфері освіти, та полягає в піднесенні діяльності педагога до загальних норм виконання даного виду праці. Культура педагога – найважливіший показник соціальної зрілості людини. Це комплекс особових знань, умінь, навичок і якостей, що визначають готовність до реалізації своїх здібностей в освітньому процесі і виступає необхідною умовою вступу вчителя в діяльність на соціально значущому рівні. Високий рівень цієї культури характеризується розвиненою здібністю до рішення професійних задач, розвиненим професійним мисленням і свідомістю.

Формування культурного мислення, а також пізнання і переживання культурних цінностей має своє місце у структурі педагогічної культури. У сфері загальної культури ця здатність розкривається як володіння історичним, творчим мисленням, комунікативними значеннями. Щодо педагогічної культури, то необхідно уточнити

наступне: для мислення педагога характерним є не тільки розуміння значення культури, але й вибудовування знань про картину миру, що має наукову і художню сторони. При пізнанні й переживанні культурних цінностей пріоритет віддається вивченню культурного методичного досвіду різних дидактичних розробок, засобів і прийомів викладання предмету.

Отже, ми бачимо, що педагогічна культура і самосвідомість також мають багато спільного, але не можуть бути ототожнені. Педагогічна свідомість замикається ідеальною, духовною сферою, тому поняття „педагогічна культура” ширше за поняття „педагогічна свідомість”, оскільки включає як духовну педагогічну культуру (ідеальне), так і матеріальну – „опредмечені” компоненти педагогічної свідомості: шкільні будівлі, підручники і т.д. Крім того, педагогічна культура вбирає в себе як свідомі, так і несвідомі елементи.

Відтак, розглянуті нами структурні компоненти менталітету вчителя є головними підвалинами менталітету педагогів. Їх взаємозв'язок дає можливість говорити про неоднозначну природу цього феномена, яка полягає у структурованості з одного боку, та в їх нерозривній єдності, з іншого, що забезпечує цілісність даного утворення.

Зазначимо, що цілеспрямоване формування професійного менталітету майбутнього вчителя відбуватиметься саме у педагогічному ВНЗ, а актуалізація мотивації є однією з умов його становлення, оскільки прийняття установок даної професії обумовлене відповідною системою потреб і наявністю провідних мотивів: мотивів на успіх, на досягнення поставленої мети і т. ін. Іншими словами, мотив тут – це спонукання конкретного студента до оволодіння цим утворенням для

подальшого повноцінного становлення особистості педагога, реалізації себе в аспекті креативності й унікальності педагогічної діяльності. Процес надбання даної якості передбачає ієрархією мотивів, в якій домінуючими можуть бути або внутрішні мотиви, наприклад орієнтація на процес і позитивний результат своєї діяльності, або зовнішні мотиви престижності роботи в певному навчальному закладі, мотиви адекватності оплати праці, які часто співвідносяться з мотивами особистісного та професійного росту, самоактуалізації.

Нами було проведено ранжирування щодо визначення значущості кожного складового компонента професійного менталітету серед учителів. Результати наступні: перше місце поділили педагогічна самосвідомість і культура (35%) і 30% обрали педагогічне мислення. Також ранжування проводилось серед випускників педвузів. Так, на перше місце 42% поставили педагогічне мислення, 28% педагогічну культуру і 30% самосвідомість. Як бачимо, і студенти й учителі чітко уявляють структурність даного поняття, але вчителі краще відчують ієрархію компонентів в аспекті цього феномена. Логічним постає висновок, що саме активна професійна діяльність дає більшу можливість логічно побудувати схему компонентів менталітету вчителя і визначити місце кожного з них. З іншого боку майбутні вчителі продемонстрували досить непогане загальне уявлення про дану категорію і небайдужість до його формування в структурі особистості педагога.

Таким чином, формування професійного менталітету вчителя складається із взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів, що знаходяться в певній системі, а їх функціонування в межах даного

феномена відбувається за певних об'єктивних обставин. Розв'язання питання формування цієї категорії в

даному ракурсі сприяє ефективній та продуктивній педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Зайцев О.Б.* Організаційна культура як фактор формування професійного менталітету вчителя. Дис. ... наук. ступ. канд. педагогічних наук. – М., 2000.

2. *Зимняя И.А.* Педагогическая психология. – М., 2004. – 383 с.

3. *Маркова А. К.* Психология работы учителя. – М., 1993. – 190 с.

4. *Сонин В.А.* Психолого-педагогический анализ

профессионального менталитета учителя. – Смоленск, 1999.

5. *Щербаков О.И.* Про підготовку студентів – майбутніх учителів у дослідженні педагогічних явищ // Психологія праці і особистості вчителя. – Л., 1997.

6. *Южанина Н.С.* Менталитет. Сущность и структура явлений. – Челябинск., 2002. – 53 с.

Подано до редакції 22.01.07

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается структурный анализ профессионального менталитета будущих учителей. На основании многогранности данного понятия нами были выделены следующие компоненты: педагогическое мышление, развитое педагогическое самосознание и педагогическая

культура. Их взаимосвязь дает возможность говорить о неоднозначной природе этого феномена, которая заключается в структурности с одной стороны, и неразрывном единстве компонентов с другой, что обеспечивает целостность данного образования.

SUMMARY

The article suggests the structural analysis of professional mentality of future teachers. On the basis of many-sided nature of the concept we pointed out the following components: pedagogical thinking, developed pedagogical consciousness and the pedagogical culture. Their interrelation enables to speak about the ambiguous nature of this phenomenon which consists of the structural character on the one hand, and the indissoluble unity of the components on the other hand, which provides integrity of the given formation.

Науковий керівник: А.Ф. Ліненко.